
ZPRÁVY

Železná opona 1948–1989. Výstava k 30. výročí pádu železné opony

(Technické muzeum v Brně 12. 11. 2019 – 3. 5. 2020, prodlouženo do 27. 9. 2020)

► Jiří Válek

Ve spolupráci brněnského Technického muzea a Archivu bezpečnostních složek se od 12. listopadu 2019 do 3. května 2020 konala výstava *Železná opona 1948–1989. Výstava k 30. výročí pádu železné opony* (prodlouženo do 27. září 2020). Cílem bylo představit široké veřejnosti fungování ostrahy státní hranice a přiblížit osudy lidí snažících se skrze ni dostat na svobodu.

Hlavním tématem projektu bylo představit vznik, vývoj a funkci pohraniční stráže v poválečném Československu v letech 1948–1989. Důraz byl soustředěn na počátky vojskového strážení hranice v první polovině 50. let a následné peripetie další geneze ostrahy hranice v Československu.

Hned v úvodu se návštěvník dozví, že tzv. „zelená hranice“ východního bloku nikdy nebyla určena jako ochrana před vnějším napadením, jak byla prezentována dobovou propagandou, ale jejím primárním účelem vždy bylo udržet domácí obyvatelstvo uvnitř východního bloku a zamezit mu ve svobodném pohybu směrem na západ. S vědomím této zásadní myšlenky je třeba vnímat celý koncept výstavy.

Výstava se více než na osudy jednotlivce v sevření systému věnuje materiální kultuře. Je zde zastoupena bohatá kolekce dobových uniforem, výstroje, techniky a zbraní. Milovníky historie jistě potěší dobová originální uniforma generála Šádka, velitele vošk MV/PS, a další artefakty shromážděné ve sbírkách brněnského Technického muzea a soukromých sběratelů. K vidění jsou např. dobová výstroj počínaje kořistními uniformami německého Afrikakorpsu, používanými vojsky Pohraniční stráže (PS) na počátku 50. let, až po nejmodernější akustické, radarové a optické přístroje a zbraně používané v arzenálu vojsk Ministerstva vnitra.

Jedná se o ilustrativní náhled do vnitřních dějin tohoto neobvyklého vojenského útvaru, tedy čs. pohraniční stráže, budovaného od počátku 50 let dle sovětské předlohy. Ve službě u útvarů PS na pomezí armády a policejní síly se vystřídal několik desítek tisíc našich občanů, kteří jsou dnes již polozapomenuti nebo naopak demonizováni jako patologická skupina režimních nohsledů. Výstava nám znovu ukazuje toto vojskové těleso v mnoha úhlech pohledu bez zbytečného zlehčování či dobové tendenčnosti.

Návštěvník se mohl seznámit s ženijně-technickým zabezpečením hranic, kupříkladu s replikou drátového pásma přibližně z druhé poloviny 50. let, s replikou rotní

Z vernisáže v listopadu 2019

Z vernisáže výstavy v listopadu 2019. Nad hlavami návštěvníků byla umístěna stylizovaná časová osa událostí (foto: Technické muzeum v Brně)

Rekonstrukce elektrifikovaného drátěného zátarasu s vysokým napětím z 50. let (foto: Technické muzeum v Brně)

Kromě prohlídky vystavených předmětů mohli návštěvníci využít také multimediálních záznamů (foto: Technické muzeum v Brně)

signální stěny U-80 dle jednotného typového profilu signální stěny či s třístěnným drátěným zátarasem OSH-VI-2-sign. Tak si lze alespoň v náznaku udělat představu o technické neproniknutelnosti hraniční linie, popřípadě přiblížit svou představu tehdejšími statečnými, kteří se – nutno podotknout, že často neúspěšně – pokusili linií proniknout v cestě za vytouženou svobodou skrze elektrické (vysoko- i nízkonapěťové) zábrany a minová pole.

Není opomenuta ani tematika československého demokratického exilu z komunistického Československa, agentů chodců a snahy demokratických sil západních států pomoci zachovat naši demokratickou tradici.

Výstava byla doprovázena obsáhlým katalogem. Nalezneme v něm pilotní studii Pavla Vaňka *Střežení státní hranice a pohraniční stráž*, uvádějící do problematiky ostrahy hranice a funkce pohraniční stráže. Tematicke agentů chodců se ve svém příspěvku věnoval Prokop Tomek, obětem tzv. ilegálních přechodů hranic poté Martin Pulec. Tomáš Slavík představil mikrosondu do ženijně-technického zabezpečení hraničního pásma na příkladu 15. českobudějovické brigády. Jde o vyvážený přístup autorů postihujících jak pohled postižených, tak hledisko oficiálních snah o vybudování neproniknutelného pohraničního pásma. Katalog je doplněn bohatou fotografickou dokumentací, a to jak dobovými fotografiemi, tak snímky exponátů.

Navzdory komplikacím a posunu termínu výstavy šlo o čteně navštěvovanou akci mající za cíl atraktivní formou seznámit návštěvníky s naší nedávnou minulostí. Nutno říci, že tento záměr se autorům jistě podařilo naplnit. Projekt je důkazem, že ono domnělé vyjednávání mezi režimem a jeho oponenty/protivníky nebylo nijak vzájemné a často vedlo ke zmaření lidských životů, obětovaných na hranicích v touze po lidské svobodě.

Mezinárodní konference Rok 1989 a ochrana státní hranice. Bezpečnostní poměry v pohraničí v 80. letech

(Brno 20.–21. listopadu 2019)

► **Tomáš Slavík**

Ve dnech 20.–21. listopadu 2019 se v Technickém muzeu v Brně konala ve spolupráci s Univerzitou obrany v pořadí již pátá mezinárodní konference zaměřená na tematiku ochrany státních hranic Československa. Časové zaměření konference na 80. léta a hlavně jejich závěr nebylo zvoleno náhodně. Jako každý rok konference svým časovým vymezením připomínala důležitou událost z hlediska ochrany státních hranic Československa, jejíž výročí připadlo na rok konání konference. Aktuální ročník připomínal rok 1989, jehož události byly nejenom celospolečenského významu, ale ve svém konečném důsledku přinesly i zánik systému vojenského střežení československých státních hranic.

Úvodní slovo konference pronesl Pavel Vaněk z Archivu bezpečnostních složek. Po přivítání účastníků připomněl významné domácí i světové události formující podobu konce 80. let v Československu, ať už to byl nástup Michaila Gorbačova do čela Komunistické strany Sovětského svazu, sovětská invaze do Afghánistánu, reformní odborové hnutí v Polsku, či maďarské a východoněmecké události z úplného závěru 80. let. Dále shrnul předchozí ročníky konference a krátce pohovořil o monografii obsahující příspěvky z minulého ročníku.

První blok přednášek otevřel příspěvek Tomáše Slavíka z Archivu bezpečnostních složek, který posluchačům nastínil situaci na jihočeských státních hranicích na základě vyhodnocení pokusů o jejich nedovolené překonání. V dalším příspěvku seznámil známý autor publikací k dějinám československé kynologie Jiří Rulc posluchače s historií a praktickým provozem chovatelské stanice Pohraniční stráž Žďár u Aše. Závěrečný referát prvního přednáškového bloku patřil jednomu z pořadatelů – Romanu Řezníčkovi z Technického muzea v Brně, který přítomným představil nový výstavní projekt Pád železné opony.

Po krátké přestávce na oběd zahájil druhý přednáškový blok Martin Pulec z Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu služby kriminální policie a vyšetřování Praha, který poreferoval o zjištěných nových případech úmrtí civilních osob na československých státních hranicích v letech 1945–1989 a nutnosti

aktualizace jejich dosud uváděných počtů. Jako další vystoupil jako první zahraniční host Niklas Perzi z Zentrum für Migrationsforschung z rakouského St. Pöltenu, který se věnoval životu na hranici v Dolním Rakousku v 80. letech a tehdejšímu pohledu na sousední Československo. Na závěr svého příspěvku také upozornil na nedávno vyšlou knihu *Sousedé. Česko-rakouská kniha o dějinách / Nachbarn. Ein Österreichisch-Tschechisches Geschichtsbuch*, zaměřenou na společnou historii. Druhý přednáškový blok uzavřel bavorský badatel Reinhold Balk s příspěvkem *Das Phänomen der tschechoslowakischen „Betonplattenwege“ an der bayerischen Grenze in den 1980-er Jahren*. V něm představil posluchačům záhadné objekty obřích cest z betonových panelů budovaných v československém prostoru těsně u hranic s Bavorskem, které vyvolávaly mezi bavorskými pohraničníky mnoho otázek.

Ve třetím přednáškovém bloku pak Peter Mikle z Archivu Ústavu paměti národa v Bratislavě přiblížil situaci v úseku bratislavské pohraniční brigády na konci 80. let, která byla poznamenána masovým zvýšením pokusů o její překonání občany NDR po uvolnění režimu střezení v Maďarsku. Soukromý badatel Jiří Juhás ve vzpomínkovém příspěvku seznámil přítomné s tím, jak bylo v 80. letech možné docílit přijetí k Pohraniční stráží v rámci základní vojenské služby. V posledním příspěvku posledního standardního přednáškového bloku prvního dne popsala Eugenie Trützchler von Falkenstein z Technische Universität Ilmenau příklady spolupráce mezi bezpečnostními orgány NDR a ČSSR v 80. letech.

Po krátké přestávce uzavřely přednáškový program dne dva referáty, které však netvořily samostatný přednáškový blok. Jako první vystoupil soukromý badatel Luděk Kozlovský, který přinesl nový pohled na známý případ překonání státní hranice pomocí propustky do hraničního pásma A. Krejcarem a dalšími šesti osobami dne 25. března 1981 díky tomu, že zaznamenal vzpomínky přímých účastníků této události. Na úplný závěr pak vystoupil opět Reinhold Balk s příspěvkem plným jeho vlastních fotografií, který dokumentoval první, zatím spíše symbolická otevření česko-bavorských hranic na konci roku 1989 a v roce následujícím.

Na závěr dne pak měli účastníci konference přístup do expozice *Železná opona 1948–1989* v Technickém muzeu, kde měli mimo jiné možnost spatřit rekonstrukci drátěného zátarasu, uniformy, výzbroj a výstroj z celého období poválečné ochrany hranic či různé dobové reálie a případy. Následoval společenský večer, který je tradičním pokračováním diskusí k tématům konference a skýtá možnost navázání nových kontaktů a spolupráce.

Druhý den konference zahájil Jan Edl ze Státního okresního archivu Tachov, který posluchačům přiblížil dobu kolem pádu „železné opony“ v okrese Tachov. Po něm vystoupil Jan Zerbst z Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy, který na základě rozhovorů s několika bývalými příslušníky SNB přiblížil jejich osudy ve druhé polovině 80. let a v době sametové revoluce. Jako poslední přednesl referát *Viditelnost v krajině jako důvod akcelerovaného zániku sídel v pohraničí po roce 1945* Michal Bureš ze společnosti Archeo Pro, o. p. s., Praha. Autor posluchačům před-

stavil vlastní teorii důvodu destrukce některých opuštěných sídel v pohraničních oblastech po druhé světové válce. Poutavý přednes doprovodil mapami z GIS, které vykreslovaly body v krajině, které byly viditelné z větších lidských sídel na území Československa i za hranicemi a které porovnával s umístěním sídel zaniklých v poválečném období, jež byly prakticky srovnány se zemí. Otázky, proč byla některá zaniklá sídla ponechána svému osudu a jiná naopak srovnána se zemí a proč některá jen částečně a jiná v celém svém rozsahu, zodpověděla jeho teorie o viditelnosti v krajině celkem přesvědčivě.

Závěrečný blok přednášek přinesl příspěvek Pavla Vaňka s vyhodnocením pokusů o přechod státní hranice v úseku znojenské pohraniční brigády v roce 1989, díky čemuž došlo ke geografickému propojení předchozích příspěvků a byl tak získán celkový obraz situace na jižní hranici Československa na konci 80. let. Následoval příspěvek soukromého badatele Viléma Fránka, který přinesl autorovy vzpomínky na jeho působení coby vojáka základní služby u znojenské pohraniční brigády v roce 1989. Zvláště cenný byl pohled na situaci ve vyšších velitelských kruzích. Posledním příspěvatelem pak byl Eduard Kočvara z Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu služby kriminální policie a vyšetřování Brno, který posluchačům přiblížil prověřování činnosti pohraniční stráže z hlediska trestního práva.

Po závěrečné diskusi a zhodnocení byla konference oficiálně ukončena, avšak živé diskuse mezi účastníky dále pokračovaly.

Celkově lze konferenci hodnotit jako velmi úspěšnou. Téma ochrany československých hranic v 80. letech je v historických publikacích vidět jen velmi zřídka a příspěvatelé konference přinesli mnoho zajímavých faktů i podnětů k dalšímu bádání. Velmi přínosný je fakt, že koncept konference přímo vybízí k novým pohledům na zkoumaná témata, protože přináší perspektivy badatelů z různých oborů, ať už se jedná o historiky, muzejníky, uměnovědce, pedagogy, právníky, archeology, či soukromé badatele. Jedinečná byla též účast řady přímých svědků listopadových událostí na státní hranici.

Doufejme, že co nejvíce konferenčních příspěvků bude přetaveno v článek do chystané monografie, aby případní zájemci o téma ochrany státní hranice (nejen v 80. letech), kteří se nemohli konference zúčastnit, nebyli ochuzeni o zajímavé poznatky, které zde zazněly. Bohužel lze očekávat, že příspěvky postavené na vzpomínkách přímých účastníků budou publikovány jen stěží, protože i události staré 30 let jsou přece jen ještě dosti „živé“ a mohly by znovu vyvolat již zapomenuté konflikty a vášně. Otázkou však je, jestli by naopak nepřivedly ke zkoumanému tématu více zájemců a nepomohly nad konfliktními záležitostmi rozvinout diskusi, která by ve výsledku mnohé rány zhojila.

Konference Ukrajinci a jejich susedé v průběhu dějin: politika, ekonomika, náboženství, kultura a každodennost

(Přemyšl 11.–12. září 2020)

► **Vlastimil Ondrák**

Letošní II. ročník konference *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków: politika, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne*, pořádané Związkiem Ukraińców w Polsce, původně sliboval rozšíření formátu předchozího ročníku, zejména hojnější účast zahraničních odborníků a předních polských autorů. Přihlášeno bylo 65 účastníků s příspěvkem z Polska, Ukrajiny, České republiky, Slovenska, Lucemburska a Srbska. V důsledku pandemie nemoci covid-19 se však většina zahraničních účastníků nemohla dostavit a snížilo se i množství domácích příspěvků na celkový počet 12 referátů. Velký dík však patří organizátorům za ochotu i přesto vydat konferenční sborník včetně textů, které nemohly být předneseny.

Stejně jako loňský rok byla konference zahájena hlavním organizátorem prof. Romanem Drozdem (Pomořská akademie w Słupsku) a dekorací osob zasluživších se o rozvoj ukrajinského společenství v Polsku. Tentokrát byl oceněn Szymon Modrzejewski, zabývající se renovací míst paměti, zejména hřbitovů. Výstup byl doplněn fotografickou prezentací renovovaných míst, včetně nejstarších náhrobků z 16. století s nápisy vyrytými ve staré cyrilici.

Ve srovnání s předchozím rokem byla značně větší pozornost věnována ukrajinské emigraci v meziválečné Evropě. K tématu byly předneseny či budou otištěny referáty *Ukraińscy wojskowi emigranci na Podlasiu* (Roman Wysocki), „*Keď sa cez Karpaty utiekalo...*“ *Pribeh utečeneckej vlny z Ukrajiny na Slovensko v roku 1944* (Michal Šmigel), *Narracje biograficzne Ukraińców wisiedlonych w akcji „Wisła” (wybrane doświadczenia)* (Olga Kich-Maslej), *Od pogardy do wyrazów uznania. Wizerunek ukraińskich sojuszników wojny polsko-sowieckiej 1920 r. we wspomnieniach oficerów Wojska Polskiego* (Marek Kozubel), *Ukrajinská národnostní menšina v etnologických procesech na Slovensku* (Alla Atamanenko).

Zájem, ba možná i kontroverzi v připravovaném sborníku bezpochyby vyvolají příspěvky *Granica polsko-ukraińska: analiza prawno-historyczna* (Dawid Michałski), *Zarys strat i sytuacja ludności pod okupacją sowiecką na Kresach II Rzeczypospolitej*

w latach 1939–1941 (Kacper Jurkiewicz) a *Współczesny wpływ rosyjskiej propagandy na społeczeństwo polskie w kontekście Ukrainy* (Jakub Gorzeń).

Z hlediska českých, resp. československých dějin patřil mezi nejzajímavější příspěvek *Powstanie i struktura organizacyjna sotni UPA „udarnyk-2“ pod dowództwem Mychajła Dudy ps. „Hromenko“* (Alina Bacic-Saliszewska), v němž autorka věnovala prostor sice zestručnělé, přesto obohacující historii útvaru UPA, který při pochodu více než 1 500 km dlouhém dorazil z Polska přes ČSR a Rakousko až do amerického okupačního pásma v Německu, kde složil zbraně. Příspěvek rozšířil znalosti o této jednotce ve smyslu její organizace a především jejího vzniku v druhé polovině roku 1944. Stejně tak přibýly nové poznatky k osudu velitele Mychajla Dudy „Hromenka“, který aktivně působil v řadách ukrajinské nacionalistické emigrace i v Německu. Roku 1950 se dobrovolně přihlásil k výsadbku na sovětskou Ukrajinu za účelem navázání přerušovaného spojení s velitelstvím Ukrajinské povstalecké armády, tou dobou již zlikvidovaným sovětskými speciálními službami. Výsadek však byl prozrazen agenty v britské zpravodajské službě MI6 a Duda i s tříčlenným doprovodem zemřel v přestřelce.

Druhým příspěvkem signifikantním z hlediska čs. dějin byl referát Michała Jarneckého *Tendencje separatystyczne oraz irredentystyczne na Rusi Zakarpackiej w niepodległej już Ukrainie*. Autor na závěr příspěvku a později i v soukromé konverzaci vyslovil názor, že z hlediska 20. století slovanští obyvatelé Podkarpátí zpětně hodnotí jako období relativně nejsvobodnějších časů léta 1918–1939, tedy periodu, v níž byla Podkarpatská Rus součástí Československa. Autor dále vyslovil názor, že separatistické hnutí na Podkarpatské Rusi přežívá dodnes. Sílí zejména irredentistické snahy tamní maďarské menšiny žijící podél maďarsko-ukrajinské hranice, a to v důsledku zahraniční politiky Budapešti, snažící se o akcentování maďarské otázky v sousedních zemích, zejména na Slovensku, na Ukrajině a v Rumunsku.

Autor vystoupil s příspěvkem *Nasazení vojáků Ukrajinské haličské armády proti maďarským jednotkám na Slovensku roku 1919: Mýtus, nebo realita?* Toto téma se příležitostně objevuje v textech polských, ukrajinských a slovenských historiků. Na základě dohledané literatury a výzkumu pramenů z českých archivů (zejména Vojenský historický archiv) se autor pokusil boje Ukrajinců s Maďary na Slovensku doložit, včetně údajných počtů obětí. Relevantní prameny potvrzující tyto boje se však dohledat nepodařilo, naopak bylo nalezeno několik zdrojů, které takové nasazení vylučují. Na závěr autor vyslovil domněnku, že Ukrajinci proti Maďarům na Slovensku nebojovali a od počátku se jednalo o mylnou informaci, kterou do historické obce bez ověření vypustil ve formě příspěvku do konferenčního sborníku v 50. letech jeden z bývalých příslušníků ukrajinského vojska Markijan Terleckyj. Ten, jak sám přiznává, se však údajných bojů neúčastnil a měl se o nich doslechnout z neznámého zdroje. Neověřená informace byla následně převzata bez kritického zhodnocení.

Ukraińskie Towarzystwo Historyczne w Polsce

PROGRAM

II Międzynarodowej Konferencji Naukowej

**„Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni
wieków: polityka, gospodarka, religia,
kultura i życie codzienne”**

Przemyśl, Dom Ukraiński, 11–12 września 2020 r.

Zvláště intenzivní diskuze se rozvinula zejména po příspěvku Michała Jarneckého o separatismu na současné Zakarpatské Ukrajině, a to o vlivu zakarpatské emigrace na celé hnutí.

Jak již bylo řečeno, letošní ročník konference byl silně omezen pandemií nemoci covid-19. I přesto však došlo k plodnému setkání historiků, antropologů, ukrajinologů, kulturních vědců a dalších specialistů, které v budoucnu vyústí do další spolupráce a rozšíření znalostí a snad i porozumění mezi národy a lidmi.

Konference policejních historiků

(Praha 17.–19. září 2020)

► Pavel Vaněk

Ve dnech 17.–19. září 2020 se konala v Muzeu Policie ČR v Praze v pořadí již 15. konference policejních historiků. Její jednání bylo ovlivněno koronavirovou epidemií, takže se účastníci, z velké části policisté či bývalí příslušníci tohoto bezpečnostního sboru, nevyhnuli zachovávání rozestupů, nošení roušek a dezinfikování rukou. Patnácté, tedy půlkulaté výročí vybízelo k bilancování a výhledům do budoucna, jak využít prezentované výsledky. Bilancování byl věnován i úvodní slavnostní ceremoniál za přítomnosti mimo jiné prvního náměstka ministra vnitra Jiřího Nováčka, policejního prezidenta Jana Švejgara, náměstkyně ministra obrany Kateřiny Blažkové a prezidenta občanského sdružení Veterán policie ČR Jaroslava Zemana s předáním ocenění dlouholetým aktivním účastníkům těchto konferencí. Že se tak dalo na nádvoří muzea, v rouškách, v rozestupech a bez obligátního stisku ruky, netřeba zdůrazňovat.

Následné jednání konference v přednáškovém sále muzea započalo příběhem, který je z dnešního pohledu téměř anekdotický. Milovník prvorepublikového období Miloš Vaněček předstřel případ se skupinou osob z pražského podsvětí, které se vydávaly za policisty. Obstaraly si legitimace a jejich „vyšetřování“ končilo vymáháním peněz z „vyšetřovaných“. V dalším příspěvku se Jerguš Sivoš z bratislavského Ústavu paměti národa zaměřil na budování státní policie na Slovensku v období první Československé republiky. Upozornil na stoleté výročí vzniku policie (1920), výstavbu nových budov a ustavení policejní administrativy na Slovensku vůbec.

V odpoledním programu prvního dne se část příspěvků věnovala roku 1938. Petr Klinovský představil situaci v září 1938 u Horní Krupky v severních Čechách. Soustředil se na incidenty s Freikorpssem a zdůraznil, že se jednalo o komplikovaný úsek hranice ležící na rozhraní úseku dvou praporů Stráže obrany státu (s velitelstvími v Mostě a v Litoměřicích). Geograficky nedalekým tématem navázal Josef Macke. Referátem *Chebsko 1938 – osobnosti československých bezpečnostních sborů* představil několik postav, které se ocitly v zářijových bojích v tomto kraji – příslušníky četnictva, policie, Finanční stráže nebo armády. Jindřich Marek navázal referátem o činnosti politických vězňů z českých bezpečnostních sborů, kteří byli koncem války osvobozeni Američany v Bavorsku. Poukázal na účast této skupiny osob v boji po boku amerických jednotek, na plnění zpravodajských úkolů, na tlumočení, ale i na to, že ještě předtím, než se tito nedávní vězni dostali domů, podíleli se na obnově policejní služby v osvobozeném pohraničí. Rok 1938 znamenal zlom ve službě mnohých příslušníků bezpečnostních sborů v pohraničí. Patrik Keller se v referátu *Kde leží hranice loajality* zamyslel nad osudem československého občana

německé národnosti Josefa Denka, který sloužil v jednotce Stráže obrany státu u Železné Rudy, spadající pod domažlický 9. prapor této formace. Za bojů byl dvakrát raněn a po záboru ustoupil na okleštěné československé území. Denk sice po záboru nezůstal v pohraničí, avšak za války pravděpodobně vynuceně vstoupil do NSDAP... Západočeského pohraničí se týkal i příspěvek Emila Hrušky. Zabýval se dvěma případy odsouzení pro trestný čin vraždy na základě indicií, tedy odsouzení pomocí nepřímých důkazů. Autor konstatoval, že pro oba případy z 30. let, které se udály poblíž Mariánských Lázní, resp. Tachova, byla důležitá práce četnictva při zajišťování důkazního materiálu. V prvním případě, který – jak autor sám uvedl – může připomínat případ ze seriálu Četnické humoresky, byl místní lékař na základě práce příslušníků chebské četnické pátrací stanice usvědčen ze zastřelení své manželky. V druhém případě byla žena domkáře sice souzena pro vraždu manžela, ale nakonec byla osvobozena. Při neúčasti Petra Steina se posledního příspěvku zhostil Tomáš Herajt. Zamyslel se nad tím, jak zúročit dosavadní materii příspěvků z předchozích let a potenciál autorů.

Druhý den konference se na začátku jedním příspěvkem vrátil do meziválečného období, když Jana Laňková na základě dobových materiálů představila tělesnou výchovu a vojenský výcvik u četnictva. Jak mohou vypadat dávné násilné činy pohledem novodobého trestního práva, se na případech Kateřiny Bechyňové z Lažan (odsouzena roku 1534) a Johana z Pomuku alias Jana Nepomuckého pokusili ukázat Martin Kloubek a Jiří Laňka. O učitelích na Vojensko-politickém učilišti Pohraniční a Vnitřní stráže Koloděje pohovořil Pavel Vaněk. Poukázal na organizační začlenění těchto osob ve struktuře učiliště a také na jejich vzdělání, které je pro tuto profesi kvalifikovalo. V posledním příspěvku dopoledního bloku se vývojem stejnokrojů příslušníků Vězeňské služby a jejich předchůdců zabýval Josef Nejedlý.

O tom, kdo byl v čase mezi válkami všestranným četníkem, poreferoval Michal Dlouhý v úvodním příspěvku odpolední části. Karel Machart prošel službou na četnické stanici, byl kriminalistou a dění u četnictva i glosoval časopisecky, v básních. Za války byl účasten odbojové činnosti a následně vězněn. Po válce se sice stal příslušníkem SNB, avšak rok po „Vítězném únoru“ ze Sboru na vlastní žádost odešel... Na tento příspěvek navázali dvěma slezsky laděnými referáty manželé Kolářovi. Ivana Kolářová se zabývala některými důstojníky četnictva, kteří sloužili po první světové válce ve Slezsku. Na jejich služebním životopise ukázala, jak dráhu těchto důstojníků ovlivnila jejich většinou německá národnost, československo-polský konflikt nebo stávky a demonstrace v regionu. Naproti tomu Ondřej Kolář se věnoval bývalým příslušníkům čs. četnictva, kteří se stali během druhé světové války říšskými četníky ve vládním obvodu Opava. Zdůraznil motivaci nacistického vedení k nabírání těchto osob (odchod německého četnictva do obsazených oblastí, na frontu atd.) a to, že šlo vesměs o muže propuštěné ze stavu čs. četnictva v polovině 20. let. K charakteristice jejich služby uvedl, že působili na území s většinou německého obyvatelstva bez výraznějších bezpečnostních rizik. Kolegové Čeněk Sudek a Jiří

Obr. 1: Slavnostní ocenění dlouholetých účastníků policejnehistorických konferencí při zahajovacím ceremoniálu na nádvoří muzea

Obr. 2: Hromadné foto účastníků konference z druhého dne

Obr. 3: Vystoupení Ondřeje Koláře (Slezské zemské muzeum)

Čadek se v průřezovém příspěvku zabývali užíváním bílých doplňků uniformy policejních složek. Přitom poukázali i na ty, které nebyly příliš rozšířené – lze zmínit například uniformy příslušníků Veřejné bezpečnosti na brněnském výstavišti. Událostem, které měly vliv na situaci ve Veřejné bezpečnosti po nastolení Gustáva Husáka do čela KSČ, se věnoval Jaromír Slušný. Naznačil posuny uvnitř Veřejné bezpečnosti, které ovlivnily smýšlení jejích příslušníků a které nakonec vedly k jejímu zásahu proti demonstrantům v srpnu 1969. Posledním příspěvkem konference byl referát Tomáše Herajta o „šedém moru“, tedy o inspekci veřejného pořádku. Tuto instituci zřizovala některá města a do jisté míry, pomineme-li dobový kontext, vykonávala některé činnosti jako dnešní městská policie.

Pokud pomineme zvýšená hygienická opatření a pŕlkulatý ročník konference vybízající k zamyšlení nad množinou textů z předchozích let a k diskusi o budoucích aktivitách, je třeba konstatovat, že letošní referáty zachovaly dlouhodobý trend: většina se totiž týkala prvorepublikového období, eventuálně přesáhla do období protektorátu. Soudíme, že to vyplývá z více okolností. Zejména se ukazuje, že výběr témat závisí na místech, kde autoři působí. Na místo působení se ovšem váže dostupnost zdrojů: jestliže jsou prameny k bezpečnostním složkám po roce 1945 centralizovány (v Archivu bezpečnostních složek, Národním archivu atd.), tak starší prameny bezpečnostní povahy jsou také ve sbírkách regionálních muzeí či archivů. Rovněž nesmíme zapomínat na soubory z pozůstalostí po někdejších místních

příslušnicích četnictva či policie uchovávané jejich potomky, k nimž tito badatelé získávají přístup. Dalším faktorem, proč se tito kolegové věnují meziválečné éře, může být i to, že příspěvky vztahující se ke službě četníka či policisty do roku 1948 jsou veřejností přijímány pozitivně – oproti komunistickému období. Konečně doba před druhou světovou válkou je i dobou, v níž se ustalují mnohá odvětví policejní činnosti a také metodologické postupy.

Přepadení kapucínských klášterů v rámci akce K

(Sušice 23. září 2020)

► **Jan Geier, Petr Petřivalský**

K připomenutí sedmdesátiletého výročí likvidace klášterního života v komunistickém Československu se připojil i Řád menších bratří kapucínů v Sušici, který ve středu 23. září 2020 uspořádal veřejnou debatu v refektáři kláštera. Na pozvání kapucína Petra Petřivalského, který byl rovněž jedním z vystupujících, přispěla do diskuze také Dagmar Smolíková, jež publikum seznámila s osudem brněnského kláštera kapucínů, konec sokolovského pak představil Jan Geier. Zájem sušických byl k překvapení organizátorů opravdu veliký a hosté zaplnili všechna připravená místa k sezení.

Po úvodních slovech moderátora Čenka Šebesty bylo publikum vneseno do problematiky vztahu církve a komunistické moci. Těž bylo připomenuto, že církevní řády v Československu byly již od konce druhé světové války vystaveny různým atakům. Výklad dále pokračoval přiblížením systematického omezování klášterního života po únorovém převratu s jeho vyvrcholením v podobě akce K z jara roku 1950. Dagmar Smolíková poté navázala přiblížením situace u řádu kapucínů před jeho likvidací komunistickým režimem, která proběhla v druhé fázi akce. Dále se soustředila na popis událostí, jež směřovaly k uzavření kláštera v Brně, pro který byl osudným čtvrtek 27. dubna 1950, kdy Státní bezpečnost společně se zmocněncem Státního úřadu pro věci církevní Jaroslavem Putnou převzala klášter a kvardián Eduard Dospiva byl s ostatními řeholníky deportován z Brna. Velmi detailně popsal osud samotné budovy, která později sloužila také Moravskému muzeu.¹

Konec působení kapucínů v sušickém klášteře následně přiblížil Petr Petřivalský. Snažil se rozbít některé mýty, které o přepadení kláštera kolovaly. Představil nové poznatky ohledně komunistického bojkotu sušických slavností při příležitosti 300 let milostného obrazu Panny Marie Bolestné v roce 1949 a promluvil taktéž o pokusu zapálení klášterního kostela sv. Felixe na silvestra roku 1949. Načrtl též vzhled do případu zapojení kvardiána Aleše Cihláře do převádění přes hranice ve spolupráci s hartmanickým farářem P. Maroušem. Přednášející dohledal vedle archivních materiálů i vzpomínky pamětníků či přímo některé pamětníky. Díky nim se podařilo zmapovat, jak vypadaly poslední okamžiky P. Aurela Hrdiny před jeho útekem ze

1 SMOLÍKOVÁ, Dagmar. Likvidace kláštera v roce 1950 – akce K. In: *Kapucínská hrobka v Brně* [online]. 2020 [cit. 2020-11-12]. Dostupné z: https://www.hrobka.kapucini.cz/subdom/hrobka/Soubory_PDF/Likvidace_klastera_v_roce_1950_2v.pdf.

Sušice do Prahy a poté přes Paříž do Austrálie. Ukázalo se také, že klíčovou svědkyní samotného přepadení kláštera se stala klášterní hospodyně a terciářka Kateřina Bürgerová. Na čtyřčlennou kapucínskou komunitu tak dopadla akce K různým způsobem: jeden z bratří byl již vězněn na Mírově, další byl ze sanatoria odvezen do Broumova, jiný se chystal v převlečení za francouzského misionáře na útěk z republiky. Nejvíce zasáhli komunisté do života Abdonu Bětákovi, který krátce po internaci v Broumově v mladém věku umírá.² Přednášející chce dále ve svém výzkumu zjistit, zda byla Sušice zabrána 27. dubna, či až 4. května 1950, kdy byl kostel předán místnímu faráři Josefu Knížeti.

Nakonec bylo publikum seznámeno s osudem sokolovského kláštera a jeho obyvatel, zejména pak s životem jednoho z představených P. Ondřeje Frgala, ale také s působením posledního kvardiána P. Optáta Baslera. Dne 3. května 1950 oznámil okresní a krajský referent P. Optátovi, že se musí brzy ráno dostavit do Prahy. Zřejmě ještě ve stejný den byl odvezen i poslední obyvatel sokolovského kláštera bratr Prokop Kvíčala. Bohoslužebné úkony pak v prázdném klášterním kostele na krátký čas vykonával administrátor arciděkanského úřadu v Sokolově Václav Bareš. Klášter byl později předán k užívání místní traktorové stanici, poté vojsku a nakonec Okresnímu podniku bytového hospodářství, jehož nástupce využívá budovu dodnes.

Většina příslušníků řádu byla během akce K odvedena do internačních klášterů, v případě kapucínů zejména do Broumova, avšak osmnáct jich bylo internováno v Želivi. Vedle internace bylo 22 řeholníků v letech 1948–1964 přímo odsouzeno.³

2 SMOLÍKOVÁ, Dagmar. Klášter v Sušici. In: *Kapucínská hrobka v Brně* [online]. 16. 6. 2019 [cit. 2020-11-12]. Dostupné z: <https://hrobka.kapucini.cz/subdom/hrobka/index.php/cz/49-klaster-kapucinu/putovani-po-kapucinskyh-klasterech/203-klaster-v-susici>.

3 GEIER, Jan. Perzekuce kapucínů v Sokolově po roce 1949. Případ Ondřeje Karla Frgala a Josafata Aloise Konečného. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek* 15/2017. Praha: ABS, 2017, s. 77–105.

Agenda zákona č. 262/11 Sb., o účastnících odboje a odporu proti komunismu, v Archivu bezpečnostních složek v letech 2011–2020¹

► **Tomáš Bursík, Světlana Ptáčnicková**

Dne 17. listopadu 2020 uplynulo již devět let od chvíle, kdy vstoupil v platnost zákon č. 262/2011 Sb., o účastnících odboje a odporu proti komunismu.² Snad je to dostatečně dlouhá doba na to, aby byl čtenář Sborníku Archivu bezpečnostních složek (dále též ABS, Archiv) stručně řečí čísel informován o tom, jak je tato norma v Archivu od počátku až do dnešních dnů naplňována:

Rok 2011

Zaevidováno (žádosti z Ministerstva obrany ČR (MO))	312
---	-----

Rok 2012

Zpracováno a odesláno odborných stanovisek – MO	816
Zaevidováno (žádosti z MO)	3317

Rok 2013

Zpracováno a odesláno odborných stanovisek – MO	904
Zaevidováno (žádosti z MO)	314

Rok 2014

Zpracováno a odesláno odborných stanovisek – MO	684
Zaevidováno (žádosti z MO)	189

1 Srov.: BURSÍK, Tomáš. Agenda III. odboje v Archivu bezpečnostních složek. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek 10/2012*. Praha: ABS, 2012, s. 331–337; BURSÍK, Tomáš; PTÁČNÍKOVÁ, Světlana. Agenda III. odboje v Archivu bezpečnostních složek, zpráva č. 2. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek 11/2013*. Praha: ABS, 2013, s. 249–251.

2 *Sbírka zákonů České republiky*, roč. 2011, částka 92, s. 3252–3257.

Rok 2015

Zpracováno a odesláno odborných stanovisek – MO	781
Zaevidováno (žádosti z MO)	163

Rok 2016

Zpracováno a odesláno odborných stanovisek – MO	789
Zaevidováno (žádosti z MO)	97

Rok 2017

Zpracováno a odesláno odborných stanovisek – MO	374
Zaevidováno (žádosti z MO)	320

Rok 2018

Zpracováno a odesláno odborných stanovisek – MO	279
Zaevidováno (žádosti z MO)	277

Rok 2019

Zpracováno a odesláno odborných stanovisek – MO	225
Přijato z MO (nových žádostí z MO)	261

Rok 2020 (od 1. ledna do 31. října 2020)

Zpracováno a odesláno odborných stanovisek – MO	130
Zaevidováno (žádosti z MO)	114

Shrnutí 2012 – 31. říjen 2020

Zpracováno a odesláno odborných stanovisek – MO	50343
Zaevidováno (žádosti z MO)	5057

Co se za těmito čísly skrývá? Institucí, jež vydává osvědčení účastníka odboje a odporu proti komunismu, je Ministerstvo obrany ČR.⁴ Dle zákona č. 262/2011 Sb. je to rezort obrany, který hraje v procesu správního řízení klíčovou roli. Zákon

3 V letech 2012–2019 byly jako přílohy k odborným stanoviskům odeslány nosiče s digitálními archivními dokumenty v počtu: 5 681 DVD a 2951 CD nosičů.

4 Srov. PTÁČKOVÁ-MELICHAROVÁ, Lenka. Vydávání osvědčení účastníka odboje a odporu. Ministerstvo obrany a naplňování zákona č. 262/2011 Sb. In: ŽÁČEK, Pavel a kol. *Vyjádření úcty a vděčnosti. Sborník o protikomunistickém odboji*. Praha: MO ČR – VHÚ Praha, 2013, s. 7–13. KUGLER, Pavel. Zpráva o vyřizování žádostí účastníků odboje a odporu proti komunismu. In: ŽÁČEK, Pavel a kol. *Vyjádření úcty a vděčnosti. 2. sborník o protikomunistickém odboji*. Praha: MO ČR – VHÚ Praha, 2015, s. 9–15. KUGLER, Pavel. Šest let od účinnosti zákona

ministerstvu zároveň ukládá obrátit se na Archiv bezpečnostních složek a vyžádat si ke každé ze žádostí o vydání osvědčení účastníka odboje a odporu proti komunismu jeho odborné stanovisko. Způsob, jakým se v ABS přistupuje ke každé žádosti, zůstává takřka neměnný od samého počátku a byl na stránkách Sborníku popsán již v roce 2012.⁵ I obsah odborného stanoviska Archivu bezpečnostních složek vždy vycházel ze znění zákona č. 262/2011 Sb., zejména z paragrafů 3 a 4.

Z výše uvedených tabulek vyplývá, že hlavní nápor žádostí zažíval Archiv v období let 2011–2013. V těchto letech přicházel největší počet žádostí od osob, které se měly aktivně zapojit do protikomunistické rezistence na konci 40. a v 50. letech 20. století. Z mnoha stran byl vyvíjen tlak (pochopitelný), aby žádosti byly v Archivu zpracovávány co nejrychleji a v maximálním počtu, aby byly vyřízeny oprávněné nároky účastníků odboje a odporu proti komunismu. Tomu se přizpůsobovala i práce Archivu, kdy se na tvorbě odborných stanovisek podílelo v letech 2012 a 2016 asi dvacet pět osob. Nelze opomenout, že v těchto letech vypracovávali stanoviska i pracovníci Ústavu pro studium totalitních režimů.⁶ Přes výše uvedené, přes další personální posilování oddělení, které se agendě zákona č. 262/2011 Sb. v ABS věnovalo, a přes vysoké pracovní nasazení zaměstnanců uplynula mezi přijetím žádosti o vypracování a odesláním odborného stanoviska včetně nosičů s vypálenými digitálními kopiemi archiválií dlouhá doba, a to až 25 měsíců.

V průběhu roku 2016 se Archivu podařilo odeslat stanoviska ke všem žádostem z předchozích let. Zdálo se, že agenda zákona č. 262/2011 Sb. zůstane nedílnou součástí správních činností vedle dalších povinností, jež instituci plynou z dalších právních norem a nařízení. S tímto předpokladem se začali pracovníci oddělení podílet i na dalších agendách Archivu bezpečnostních složek.⁷

Ze zákona plyne, že žádost o vydání osvědčení účastníka odboje a odporu proti komunismu může podat rovněž občanské sdružení nebo jiná právnická osoba. Od

o protikomunistickém odboji. In: ŽÁČEK, Pavel a kol. *Vyjádření úcty a vděčnosti. 3. sborník o protikomunistickém odboji*. Praha: MO ČR – VHÚ Praha, 2015, s. 9–14.

- 5 Viz pozn. 1. Přijetí a evidence žádostí od MO ČR, evidenční šetření v elektronických databázích (lustrace) a osobní šetření v archivních fondech, vyhledání příslušných archiválií v archivních souborech uložených v depozitářích na třech pracovištích Archivu v Praze a Brně-Kaněnicích, dále příprava a předání archiválií k digitalizaci, samotná digitalizace archiválií (do konce roku 2014 ve spolupráci s Ústavem pro studium totalitních režimů), vrácení a kontrola archiválií po digitalizaci, shromáždění všech dostupných podkladů a informací, jejich vyhodnocení a zpracování samotného odborného stanoviska Archivu na úrovni kombinované archivní rešerše pro MO, vypálení digitálních kopií archiválií na CD a DVD a konečné odeslání prostřednictvím datové schránky na MO.
- 6 Pro potřeby Archivu vypracovali pracovníci ÚSTR celkem 465 odborných stanovisek. K tématu srov. SYNEK, Jan. Naplňování zákona o třetím odboji a role ÚSTR. In: *Paměť a dějiny*, roč. XII, 2018, č. 4, s. 122–123.
- 7 Agenda zákona 262/2011 Sb. není jediná, jíž se Archiv musí zabývat. Další povinnosti vyplývají zejména ze zákonů č. 499/2004 Sb., 181/2007 Sb., 451/1991 Sb., 279/1992 Sb. a 412/2005 Sb.

roku 2016 (a především od roku 2017) je patrný veliký nárůst žádostí ze strany právě občanských sdružení, zejména Konfederace politických vězňů ČR⁸ a Centra pro dokumentaci totalitních režimů.⁹ V roce 2019 se ke jmenovaným přidala i Společnost pro výzkum zločinů komunismu, z. s., a občanské sdružení Post Bellum. Tato občanská sdružení se – hrubým odhadem – podílejí na počtech přijatých žádostí o předložení odborného stanoviska od roku 2017 až do této doby více než z poloviny. Žádosti jsou podávány za významné osobnosti protikomunistické rezistence v celém období 1948–1989 (tematika církve, ozbrojeného odporu, politické rezistence, politické aktivity exilu, činnost disentu ad.), v případě Společnosti pro výzkum zločinů komunismu s důrazem na západní Čechy. Velikým problémem je, že v řadě případů nebyl Archivu zaslán podklad „prokazující splnění podmínek pro vydání osvědčení“. Jednotlivé žádosti uvedených sdružení z různé doby obsahují jména osob, jež byly v mnoha případech odsouzeny ve stejném politickém procesu. To práci na agendě zákona č. 262/2011 Sb. v Archivu dále komplikuje, protože se stává, že ke stejnému politickému procesu je nutné se vrátit s odstupem několika měsíců či let, popř. případ znovu prostudovat celý. Vždy jde však o obrovské penzum archiválií, které musí pracovníci prověřit.

Pozitivní zprávou je, že Archivu se v posledních letech daří – až na několik případů – zpracovávat odborná stanoviska k žijícím osobám v termínu dvou až tří měsíců. Jde zhruba o deset žádostí o spolupráci a vytvoření odborného stanoviska ze strany MO měsíčně. Výjimku z pravidla tvoří případy, kdy je nutné archiválie digitalizovat, popřípadě prostudovat řádově tisíce stran digitálních kopií archiválií.

Vedle stanovisek pro MO zpracovává Archiv kontinuálně i odborná stanoviska pro potřeby Etické komise České republiky pro ocenění účastníků odboje a odporu proti komunismu.¹⁰ V období let 2014–2020 šlo asi o patnáct podání.

Platnost zákona č. 262/2011 Sb. není časově ohraničena. Lze tedy předpokládat, že žádosti MO se mohou v případě žijících žadatelů i nadále pohybovat v řádu několika desítek ročně. ABS vyvine úsilí, aby odborná stanoviska byla v těchto pří-

8 Šlo asi o 250 žádostí.

9 Srov. Žádosti CDTR o udělení osvědčení osobnostem... In: *CDTR.cz* [online]. 29. 6. 2020 [cit. 2020-11-01]. Dostupné z: <https://cdtr.cz/cs/stav-zadosti-treti-odboj>. Je však nutné zdůraznit, že tento seznam neobsahuje jména všech osob, za něž toto občanské sdružení podalo žádost o vydání osvědčení účastníka odboje a odporu proti komunismu.

10 Viz Etická komise české republiky pro ocenění účastníků odboje... In: *Vláda ČR* [online]. 2020 [cit. 2020-11-01]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/eticka-komise-cr/eticka-komise-ceske-republiky-pro-oceneni-ucastniku-odboje-a-odporu-proti-kunismu-98358>. Srov. HORČÍČKOVÁ, Martina; MAZANCOVÁ, Tereza; ŠTÍPSKÝ, Josef. Etická komise České republiky pro ocenění účastníků odboje a odporu proti komunismu. In: ŽÁČEK, Pavel a kol. *Vyjádření úcty a vděčnosti. 2. sborník o protikomunistickém odboji*. Praha: MO ČR – VHÚ Praha, 2015, s. 83–98. HORČÍČKOVÁ, Martina; MIČKA, Josef; SUCHOMEL, Vítězslav; ŠTÍPSKÝ, Josef. Etická komise České republiky pro ocenění účastníků odboje a odporu proti komunismu. In: ŽÁČEK, Pavel a kol. *Vyjádření úcty a vděčnosti. 3. sborník o protikomunistickém odboji*. Praha: MO ČR – VHÚ Praha, 2015, s. 41–60.

padech odesílána v co možná nejkratším termínu. Neznámou je aktivita občanských sdružení. Nelze vyloučit, že v čase, kdy se počet ještě nezpracovaných žádostí bude blížit nule, začnou tyto subjekty zasílat žádosti v řádu několika set ročně.¹¹

V každém případě jde u přípravy stanovisek o práci náročnou, ale zajímavou, protože nejen pomáháme při nápravě křivd minulosti, ale leckdy se setkáváme s příběhy, jimž se sice dosud nedostalo publicity, ale to jim nikterak neubírá na pozoruhodnosti.

11 I v roce 2020 jsou podávány žádosti dle zákona č. 255/1946 Sb., o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození. Viz *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*, roč. 1946, částka 107, s. 1677–1687.